

М. М. Дерев'янку

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано проблеми управління еколого-економічним потенціалом підприємств. Розглянуто економічні механізми і принципи управління еколого-економічним потенціалом підприємства.

Ключові слова: еколого-економічний потенціал, управління, ефективність.

Проанализированы проблемы управления эколого-экономическим потенциалом предприятий. Рассмотрены экономические механизмы и принципы управления эколого-экономическим потенциалом предприятий.

Ключевые слова: эколого-экономический потенциал, управление, эффективность.

Problems of management in ecological economic potential of the enterprises are analysed. Economic mechanisms and principles of management in ecological economic potential of the enterprises are considered.

Key words: ecological economic potential, management, efficiency.

Актуальність проблеми. В Україні, як і в інших країнах світу, господарська діяльність супроводжується втратою якості навколишнього природного середовища (забруднення повітря, ґрунтів, підземних і поверхневих вод, погіршення якості продукції рослинництва і тваринництва), які призводять як до прямих, так і до опосередкованих економічних збитків. Сьогодні від вирішення теоретичних і практичних проблем екологічно чистого виробництва залежить саме існування людського суспільства і його подальший здоровий розвиток. Адекватне управління еколого-економічним потенціалом виробництва має істотне значення для поліпшення ситуації в охороні навколишнього середовища і використання природних ресурсів у країні і світі.

Аналіз останніх наукових досліджень. До комплексу екологічно спрямованих заходів, що запобігають або знижують негативний вплив антропогенної діяльності на природу, у широкому розумінні відносять всі види господарської діяльності, які як прямо, так і побічно сприяють зниженню або ліквідації негативного впливу дій людини на довкілля. Питанню еколого-економічної оцінки природоресурсного потенціалу підприємств присвячено багато наукових праць вітчизняних учених (Т. П. Авраменко, В. І. Заїкін, Ю. Б. Козлова, Е. А. Маркосова, М. А. Невская, М. С. Салпагарова, А. В. Соколов, Ю. І. Стадницький та ін.) та іноземних учених (К. Гофмана, Д. Гросмана, Г. Дейлі, Дж. Медоуза, Т. Панайоту, Н. Шафіка та ін.).

Вирішення цих проблем зумовило створення у деяких країнах широкомасштабних та занадто дорогих програм спостереження за якістю та станом життєво важливих природних ресурсів. Проведений аналіз наукових досліджень показав, що зменшення забруднення навколишнього середовища проблема не технологічна, а економічна, викликана дорожнечою протизабруднюючих заходів [1]. Найвні статистичні дані (Звіти про стан навколишнього природного середовища в Дніпропетровській області за 2007, 2008 рр. Міністерства охорони навколишнього природного середовища України) свідчать про наростаючі соціальні та економічні втрати від забруднення довкілля та об'ємах емісій забруднюючих речовин в навколишнє середовище.

Мета дослідження. У сучасних умовах з метою оптимізації прийняття господарських рішень при всьому різноманітті їхніх видів і форм з наукових пози-

цій необхідним є формування принципово нових підходів до управління еколого-економічного компонентаю діяльності суб'єктів системи. У статті ставляться завдання проаналізувати проблеми управління еколого-економічним потенціалом підприємств, економічні механізми і принципи управління еколого-економічним потенціалом підприємства.

Результати досліджень. Екологічний аспект цього питання має багато значень. Найчастіше екологію тлумачать як науку про взаємозв'язок живих організмів та середовища їх існування. В середині XIX ст. стало остаточно зрозумілим, що неможливо вивчати живі організми окремо від їхнього середовища існування. Саме поняття «екологія» («наука про баланс») у 1866 р. увів видатний німецький біолог Ернст Геккель, який описав екологію як «науку про відносини організму з навколишнім зовнішнім світом, куди ми в широкому розумінні можемо включити всі умови існування» [2]. Після Геккеля в поняття «екологія» вносилися різні за змістом визначення, які розширювали предмет цієї галузі знань. У широкому значенні екологія визначається як комплексна інтегральна наука, що досліджує навколишнє середовище (екосферу планети), його вплив на суспільство та зворотну реакцію природи на діяльність людства. При цьому взаємний вплив суспільства і навколишнього середовища має переважно економічний характер.

З викладеного випливає, що еколого-економічний аспект економічної діяльності суб'єктів можна розглядати як потенційні можливості розвитку економічної системи з урахуванням екологічних обмежень з економічної точки зору.

Разом з тим потенціальні можливості в контексті динамічного їх характеру набувають форми потенціалу, під яким розуміється максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень [7]. Відповідно еколого-економічний потенціал залучає до себе інтегральну сукупність чинників стійкого розвитку соціально-економічної системи підприємства у мінливому середовищі господарювання з урахуванням багаторівневих, різнокритеріальних обмежень. Останнє твердження свідчить про неможливість при формуванні і управлінні еколого-економічним потенціалом узгодження всіх обмежень одночасно.

Разом з тим завдання організаційно-економічного характеру повинні бути в певному розумінні узгоджені, щоб їхні екстремальні значення визначалися єдиною характеристикою. Таку вимогу слід вважати цілком природною, оскільки система не може бути запропонована для розв'язання зовсім різноманітних і різнорідних завдань. У тому випадку, коли вихідні дані мають велику область розкиду, що є характерним для системи управління еколого-економічним потенціалом, вони потребують групування за певними загальними характерними властивостями, які дадуть змогу віднести завдання до конкретизованої галузі діяльності, яка належить до компетенції однієї з підсистем. Тоді для підсистеми визначають свої локальні потенціали, узгоджені лише із завданнями цих підсистем, а загальний потенціал системи узгоджується з окремими частковими потенціалами, і, як підсумок, із глобальними цілями економічної системи.

Задача формування еколого-економічного потенціалу підприємства і розробка принципових основ цього процесу є необхідними з метою максимально повної реалізації потенційних перспектив господарюючого суб'єкта в несталіх умовах його функціонування і флуктуаційної взаємодії із навколишнім середовищем.

Такий підхід необхідний для досягнення кінцевих цілей стійкого розвитку, а також формування оптимальної структури еколого-економічного потенціалу, яка

реагує в реальному масштабі часу на зміни стратегічних напрямів розвитку підприємства, з виконанням умов оптимізації досягнення ефективних результатів.

Кожне підприємство в сучасних умовах постійної зміни сили впливу факторів зовнішнього середовища орієнтоване на пошук альтернативних шляхів розв'язання проблем формування свого еколого-економічного потенціалу, основні з яких зводяться до:

- композиційної побудови структури еколого-економічного потенціалу, принципів і методів їх оптимізації;
- орієнтування на передбачення зміни умов господарювання, пошук і використання нових життєздатних технологічних підходів до ідентифікації і наступної реалізації потенційних можливостей підприємства з урахуванням першорядності екологічного чинника в процесі досягнення довгострокових цілей його розвитку.

Відповідно до вищевикладеного, при формуванні еколого-економічного потенціалу підприємства особливу увагу необхідно приділити організації системи випереджального виявлення найбільш важливих факторів, які впливають на якісну і своєчасну організацію цього процесу, а також систематизації й урахуванню дестабілізуючих факторів зовнішнього середовища, що безпосередньо на нього впливають.

Спроможність системи підпорядкувати процеси формування еколого-економічного потенціалу відповідно до стратегічних цілей підприємства досягається формуванням системи управління еколого-економічним потенціалом, яке необхідне для:

- діагностики стану підприємства;
- моделювання розвитку еколого-економічного потенціалу підприємства;
- визначення оптимальних способів використання еколого-економічного потенціалу підприємства.

Управління – це безперервний складний і динамічний процес впливу на об'єкт управління, керований і здійснюваний людьми для досягнення поставленої мети (оптимальних результатів при найменших затратах часу та ресурсів).

Сьогодні, в «епоху без закономірностей» (за П. Друкером), управління є невід'ємною складовою людського буття, воно дозволяє ефективно реалізувати сильні сторони, а слабкі – елімінувати. Без управління неможлива ніяка спільна діяльність людей. Управління – ключовий, вирішальний фактор цивілізації, бо «все искусство управления ..., состоит в том, чтобы своевременно учесть и знать, где сосредоточить свои главные силы и внимание» [4].

Система управління досі проявляє дуже значну інерцію і, незважаючи на корінні економічні реформи останнього десятиріччя, ситуація у сфері природокористування ще не зазнала якісних змін. Управління системою буде ефективним тільки в тому випадку, коли буде спиратися на принципи, які встановлюються відповідно до законів і відображають внутрішні взаємозв'язки і взаємозалежності системи.

У розвиток управлінських аспектів економічних процесів у сфері природокористування на макрорівні доцільно, передусім, визначити сукупність організаційних і методичних спеціальних та загальнонаукових принципів управління еколого-економічним потенціалом підприємства, які можна звести до таких десяти моментів:

- цілеспрямована система управління еколого-економічним потенціалом підприємства має базуватися на загальних принципах управління, таких як демократичність, наукова обґрунтованість, єдність інтересів суспільства, колективу та особистості, але з пріоритетом інтересів суспільства;
- управління еколого-економічним потенціалом підприємства потрібно здійснювати на всіх стадіях його відтворення – формування, розвитку та вико-

ристання, які складають єдиний механізм, спрямований на вирішення загально-го завдання;

- управління еколого-економічним потенціалом має будуватися за принципом комплексності, який передбачає розроблення єдиної системи показників оцінки рівня потенціалу, що характеризують усі ланки системи та враховують множинність сфер і багатоаспектність аналізу і, зокрема, оцінку негативно-го впливу факторів;

- залежність екологічних результатів від економічних можливостей формування, розвитку й використання потенціалу, які у свою чергу залежать від ефективності функціонування підприємства;

- інтегрування структурно-функціональних параметрів процесу управління еколого-економічним потенціалом підприємства з динамікою науково-технічної, природоохоронної і виробничої діяльності за розвитком цих напрямів, а також циклом функціонування системи організаційних форм її реалізуючих;

- принцип плановірності, пропорційності та динамізму означає, що система управління еколого-економічним потенціалом підприємства має бути забезпечена інформаційно-технологічним інструментарієм, який дозволяє вирішувати прогностичні, планові, аналітичні й оперативні завдання із застосуванням адекватного арсеналу методів і засобів;

- системність, безперервність і надійність управління еколого-економічним потенціалом підприємства і характеризується злагодженістю функціонування системи, налагодження зворотного зв'язку між усіма компонентами управляючих органів та об'єктів управління виявляється у створенні таких організаційно-господарських та технічних умов, за яких враховується специфіка самого процесу управління, невизначеність структури й обсягу потреб;

- управління еколого-економічним потенціалом повинно забезпечувати прогресивність результатів діяльності, орієнтованої на досягнення найвищого науково-технічного рівня та обґрунтованої комплексними розрахунками еколого-економічних показників;

- гнучкість реакцій на зміну зовнішнього оточення, здатність підприємства реагувати на зміни рівня еколого-економічного потенціалу залежно від зміни мотивів, цілей і завдань, які забезпечують гнучкість управління і сприйняття нововведень;

- орієнтація на стимулювання подальшого науково-технічного розвитку, досягнення найкращих результатів при мінімально допустимому рівні витрат, тобто ефективність використання еколого-економічного потенціалу.

Основною метою управління еколого-економічним потенціалом як системи взаємопов'язаних чинників, які забезпечують цілеспрямований, упорядкований стимулюючий вплив на еколого-економічний потенціал, є забезпечення ефективного його використання.

На сьогоднішній день можна сформулювати багато підзадач, пов'язаних із формуванням і управлінням еколого-економічним потенціалом, які відповідають типовим прийомам опису задач управління, але основне завдання полягає не тільки в тому, щоб мобілізувати сили, розуміти цю необхідну функцію, а в тому, щоб сприяти на практиці використанню принципів і рекомендацій, розробляти конкретні пропозиції по максимізації рівня використання потенційних можливостей системи.

Отже, концепція побудови системи управління еколого-економічним потенціалом підприємства в сучасних умовах визначає:

- необхідність обов'язкової настанови аспекту (національний, регіональний, галузевий рівень підприємства) багатогранного поняття – еколого-економічний потенціал, у якому він розглядається, при цьому еколого-економічний потенціал

одного рівня обов'язково впливає на еколого-економічний потенціал іншого і здатний як гальмувати, так і стимулювати зростання;

– різноманітні чинники, що впливають на розвиток еколого-економічного потенціалу системи, не обмежуються стандартними показниками еколого-економічної ефективності виробництва, а включають рівень інвестицій в економіку промисловості, рівень структурної перебудови і т. п.;

– відсутність позитивних і тривалих довгострокових ефектів результатів навіть хоч в одній з взаємозалежних компонент підтверджує наявність негативних тенденцій, здатних надалі звести нанівець наявні позитивні зміни, оскільки дійове управління еколого-економічним потенціалом системи безпосередньо пов'язано з усіма компонентами розвитку національної і регіональної економіки і тим середовищем, у якому воно здійснюється;

– вибір пріоритетних напрямів розвитку еколого-економічного потенціалу, оскільки практичні товарно-грошові відносини між виробниками і споживачами товарів не можуть урахувати значної кількості еколого-економічних ефектів і наслідків навіть у межах поточного періоду.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Основною умовою пристосування виробничої системи до динамічного зовнішнього оточення та нестійкого спектра внутрішніх чинників є її спроможність адаптуватися та створювати механізм використання виникаючих сприятливих тенденцій, адекватно реагувати на трансформацію економічних відносин. Система управління еколого-економічним потенціалом системи повинна характеризуватися гнучкістю, під якою розуміють спроможність системи цілеспрямовано адаптуватися до мінливого, складного середовища і здійснювати цей процес пристосування з мінімальними витратами, забезпечуючи ефективність діяльності промислового підприємства.

Викладене дає підґрунтя стверджувати про необхідність подальшого дослідження еколого-економічного потенціалу підприємств, науково і практично ефективних методів управління ним, виявлення причин, які приводять до зміни еколого-економічного потенціалу та кількісного виміру їхньої ролі в процесі життєдіяльності підприємства; нових можливостей взаємоузгодженості екологічних і економічних факторів впливу на потенціал підприємства, оскільки ефективне стратегічне управління еколого-економічним потенціалом підприємств сприятиме зміцненню їхньої конкурентоздатності в умовах ринкової економіки, орієнтованої на сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Бібліографічні посилання

1. Стадницький Ю. До проблеми концепції екологічної політики і механізму її реалізації / Ю. Стадницький // Економіка України. – № 5. – 2005. – С. 75–79.
2. <http://www.refine.org.ua/pageid-1223-1.html>
3. Бикова В. Г. Фінансово-економічний потенціал підприємств загальнодержавного значення / В. Г. Бикова // Фінанси України. – № 6. – 2005. – С. 56–61.
4. Пітер Ф. Друкер. Енциклопедія менеджмента.
5. <http://www.refine.org.ua/pageid-1732-1.html>
6. <http://masters.donntu.edu.ua/2004/fem/kladchenko/library/index2.htm>
7. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк.

Надійшла до редколегії 10.10.2009.